

Олексій Васечко

АНТИБІЛЬШОВИЦЬКІ ПОВСТАННЯ НА ЛІВОБЕРЕЖЖІ КИЇВЩИНИ ПІД ЧАС ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ 1920 Р. У ХОДІ БОРОТЬБИ ЗА КИЇВ

DOI: 10.58407/litopis.240310

© О. Васечко, 2024. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2919-6348>

Антибільшовицький селянський рух є важливою складовою періоду Української революції 1917–1922 рр. 25 квітня 1920 р. Військо Польське в союзі з Армією Української Народної Республіки (УНР) розпочало наступ в Україні проти більшовиків. У ході цього наступу в низці населених пунктів на лівобережжі Київщини вибухнули антибільшовицькі повстання. Обидва ці процеси, хоч і різною мірою, безпосередньо впливали одне на інше. **Метою** дослідження є спроба історичної реконструкції подій під час цих повстань, доповнення й виправлення раніше відомих тверджень. **Методи:** історичний, проблемно-аналітичний. **Наукова новизна** полягає у використанні широкого кола джерел польсько-українсько-радянської війни 1920 р. для дослідження локальних подій антибільшовицького селянського руху. **Висновки.** У результаті польського наступу радянські війська відступили з Києва на лівий берег Дніпра, де зіткнулися із антибільшовицькими повстаннями місцевих жителів. Це напряду визначило долю повсталих населених пунктів. Скориставшись оперативною паузою, радянські війська рішуче придушили ці повстання. Під час бойових дій на лівобережжі Київщини і польська, і радянська сторони контактували із місцевими повстанцями та залишили про це згадки. Аналіз цих згадок дає можливість краще зрозуміти обставини, учасників та характер боротьби місцевих жителів проти більшовиків.

Ключові слова: польсько-українсько-радянська війна 1920 р., Зазим'є, Літки, Требухів, Бориспіль, антибільшовицьке повстання.

В історичних дослідженнях Української революції 1917–1922 рр. значну увагу приділяють вивченню антибільшовицького повстанського руху українського селянства. Відтак логічним є зацікавлення істориків та краєзнавців повстаннями у селах і містечках Остерського повіту, таких як Зазим'є, Літки, Требухів і Соболів, та в Борисполі в квітні–травні 1920 р.

Найперші матеріали були опубліковані переважно про зазимське повстання. Так, у місцевій газеті «Знамя Советов» у листопаді 1920 р. була поміщена постанова колегії Чернігівської губернської ЧК (від рос. «Чрезвычайная комиссия» – Надзвичайна комісія) щодо виконання вироку активним учасникам. Надалі про нього згадували у випусках «Пролетарської правди» в березні 1925 р. Знову про повстання радянська преса згадала в 1967 р., коли в газеті «Молодь України» була розміщена розповідь чекіста «Гончара», яка навіть у порівнянні з попередніми матеріалами радянської преси є малоінформативною й містить дуже багато помилок. Цю статтю згадують у діаспорному виданні «Вісті комбатанта» в матеріалі про українські повстанські загони 1919–20 рр., написаному на основі доступних радянських друкованих видань¹. В «Історії міст і сіл Української РСР. Київська область» із перерахованих вище населених пунктів є лише згадка про «куркульське повстання» в Зазим'ї². Історик В. Гузій зазначає, що 1986 р. районна газета писала: «Куркулі в Зазим'ї організували заколот. Від рук озвірілих хижаків загинуло 99 радянських чекістів. Вороги теж отримали по заслугах»³. Для всіх цих радянських матеріалів характерним є трактування подій у квітні–травні 1920 р. у Зазим'ї винятково як «куркульського повстання», під час якого загинуло 99 співробітників ЧК.

Із здобуттям Україною незалежності ця тема нарешті почала активно досліджуватися. М. Барбон, який народився й тривалий час проживав у с. Зазим'ї, був першим, хто по-ін-

¹ Полтава Л. Українські повстанські загони в 1919–1920 рр. (За новими советськими документами). *Вісті Комбатанта*. 1967. № 5–6. С. 27–28.

² Історія міст і сіл Української РСР. Київська область / Редкол.: Ф. Рудич (голова) та ін. Київ: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1971. С. 242.

³ Гузій В. Золота очеретина: Броварщина. Історико-краєзнавчі нариси. Броварі: Українська ідея, 1997. С. 132.

шому висвітлив повстання в низці статей та окремі брошури, присвяченій історії свого рідного села⁴. За джерелаправили спогади односельців – учасників тих подій або їх нащадків. На жаль, у працях М. Барбона присутні певні неточності в датах і подіях. Тогочасні події в селах сучасної Броварщини досить добре були описані в роботах істориків В. Гузія⁵, П. Клишти⁶, у третій книзі з серії «Броварська минувшина» за редакцією історика-краєзнавця І. Доцина⁷, а повстання у Борисполі яскраво висвітлили на основі записаних спогадів та матеріалів слідчих справ дослідники В. Стрілько-Тютюн⁸, Н. Йова, В. Сайко⁹.

Водночас слід враховувати, що повстання відбувалося під час наступу польсько-українських військ на Київ у ході війни 1920 р., і перебіг цього наступу безпосередньо вплинув на долю повстанців. Як правило, вищезазначені краєзнавчі дослідження не враховують низку джерел україно-польсько-радянської війни 1920 р., які можуть доповнити та уточнити історію згаданих повстань, а також по-новому оцінити їх перебіг.

На той час Броварська волость Остерського повіту Чернігівської губ. та Бориспільська волость Переяславського повіту Полтавської губ. хоч і не належали до Київської губ., але були тісно економічно пов'язані з Києвом, ще до появи лівобережної частини міста. І через Бровари, і через Бориспіль пролягали залізничні та гужові шляхи, які сходилися в Києві. Ці території були вчергове захоплені радянськими військами ще в грудні 1919 р., проте міцного контролю в більшості населених пунктів більшовики ще не встигли встановити. У місцевих органах управління (сільрадах, виконкомах, комітетах бідноти), в залежності від місцевості, часто могли перебувати й люди, цілком вороже налаштовані до комуністичного режиму, та таємні симпатизи України Народної Республіки (УНР).

Так, наприклад, у Борисполі саме керівник Бориспільської міліції Микола Чепілко та його заступник Іван Литовка будуть ініціаторами створення таємного антибільшовицького повстанського комітету. Усі важливі рішення вирішувалися загальною сходкою містечка, а для охорони порядку був створений загін самооборони¹⁰.

На початку квітня 1920 р. становище місцевих жителів погіршилося. Окрім політики «продрозкладки», суттєво збільшилися реквізиції та повинності з боку Червоної армії та різних радянських установ. Наближалася активізація бойових дій на польсько-радянському фронті, тому обидві сторони активно стягували війська. Враховуючи розташування Броварської та Бориспільської волостей поруч із транспортними шляхами на Київ, окрім реквізицій харчів та фуражу для коней, однією із важких повинностей для місцевих жителів був частий обов'язок надавати кінні підводи для представників більшовицької влади та Червоної армії. В умовах весняних польових робіт ці повинності справді ставали важким тягарем і були однією з причин подальших повстань.

Так, Марія Суботовська, дочка Кузьми Щиголя, який був одним із керівників зимського повстання, розповіла П. Клишти спогад свого батька про один із інцидентів, що трапився під час виконання цієї повинності. В одне із задеснянських сіл заїхали червоноармійці й реквізували кількох візників для перевезення військових та їхнього майна в напрямку до Броварів. При цьому один із візників додому не повернувся. Однак у двір до зниклого візника зайшла інша група червоноармійців із вимогою віддати другого коня й воза для перевезення. Дружина візника, занепокоєна його зникненням, погодилася віддати коня й воза за умови, що сама поїде з ними до Броварів, щоб знайти свого чоловіка. По дорозі через зимський ліс червоноармійці згвалтували та вбили цю жінку. Подібні інциденти та загалом пора весняних польових робіт призвели до того, що жителі села Зазим'є активно намагалися уникнути гужової повинності, переховуючи коней та вози неподалік у лісі.

26 квітня до Зазим'я з Броварів заїхав загін із 25 кінних червоноармійців, який скликав збір зимців на майдані в центрі села. Комісар загону вимагав, щоб жителі Зазим'я дали кінні підводи для перевезення військових вантажів у с. Семиполки. Цього разу зимці вирішили не давати підвод, тому голова сільської ради Приходько Євдоким Іванович вирішив вдатися до хитрощів, щоб уникнути відкритого конфлікту. Він повів обідати комісара та його бійців до селян, поки будуть підготовлені підводи, а тим часом більшість за-

⁴ Барбон М. Зазим'є. Історія села. Київ, 1997. С. 25.

⁵ Гузія В. Золота очеретина: Броварщина. С. 130–135.

⁶ Клишта П. Село Зазим'є на Київщині. Історія. Вид. 2-ге, випр. і допов. Київ: Вид-во ім. О. Теліги. 2010. 359 с.

⁷ Літописна скарбниця: нарис історії Броварського краю (радянський період та доба незалежності України) / Уклад. І. Доцин. Бровари: Водограй, 2003. С. 75.

⁸ Стрілько-Тютюн В. Грона українських повстань: антибільшовицький спротив на Бориспільщині в 1917–1932 рр. Історичне дослідження. Київ: Правда Ярославиців, 2017. 783 с.

⁹ Йова Н. На «Юрив день» у 1920-ім... : [повстання проти більшовиків]. Ринок. Бориспіль. 2010. 30 квіт. С. 3, 6; Йова Н., Сайко В. Бориспільське повстання 1920 р. *Незборима нація*. URL: <https://nezborgyma-naciya.org.ua/show.php?id=470>.

¹⁰ Стрілько-Тютюн В. Грона українських повстань... С. 231–232.

зимців стали виводити коней із хлівів і ховати їх у лісі та вільхових гаях. Після обіду комісар та червоноармійці знову зібралися на майдані, де Приходько повідомив їх, що у зв'язку з проведенням польових робіт, коней зазимці дати не можуть. Розлючений комісар, погрожуючи наганом, наказав селянам на наступний ранок зібрати підводи, а голову сільської ради Є. Приходька та секретаря О. Рижка забрав до Броварів як заручників. У відповідь селяни підняли хвилю обурення та протестів, а в деяких зазимців у руках демонстративно з'явилася зброя, зібрана в попередні роки (є згадки, що тільки вояки Окремого чехословацького корпусу при відступі з України на поч. 1918 р. залишили в селі 20 возів зі зброєю).

Озброєні та рішуче налаштовані селяни примусили комісара відмовитися від попереднього задуму із захопленням заручників. Загін червоноармійців вирушив назад до Броварів у супроводі озброєних зазимців. На хуторі загін червоноармійців зупинився й розлючений комісар зробив кілька пострілів у бік озброєних селян. Постріли почув мешканець хутора Калиниченко Микола Йосипович, який у цей час орав своє поле. Колишній фронтник Калиниченко схопив рушницю й пострілом убив комісара. Червоноармійці швидко підбрали тіло мертвого комісара й відступили до Броварів.

У зв'язку з цими подіями того ж дня до села приїхав голова волосного революційного комітету Хмельков (Хмельов), який наказав селянам негайно скласти зброю, надати кінні підводи Червоній армії, а за непокору погрожував розправою. Зазимці, розлучені попередніми подіями, у відповідь арештували Хмелькова й зачинили в приміщенні пожежної. Проте вночі невідома жінка передала Хмелькову заступ, завдяки чому він зробив підкоп і втік у Бровари, залишивши свого коня й бричку. За твердженням Хмелькова, повстанці на той час вже розстріляли 4 червоноармійців, взятих у полон.

Очікуючи на розправу через непокору більшовицькій владі, найбільш активні селяни зібралися на раду в хаті Приходька, де вирішили обороняти село. Очолити повстанський штаб доручили Івану Сергійовичу Радченку, колишньому унтер-офіцерові царської армії, повному Георгіївському кавалерові. Для оборони села з боку трьох основних під'їздів призначили таких керівників: з боку Пухівки – Кузьму Петровича Щиголя, колишнього артилерійського фельдфебеля, з південного боку – Григорія Степановича Суботовського, якого Клишта називає колишнім сотником армії УНР, а з боку Погребів оборону очолив особисто Радченко. На нараді Приходько висловив сумнів щодо успіху в збройному протистоянні проти регулярної армії, проте більшість селян була налаштована на боротьбу¹¹.

У цей час події на польсько-радянському фронті склалися так: на світанку 25 квітня польська 3-тя армія розпочала наступ на фронті від ріки Прип'ять до ріки Дністер; під вечір 26 квітня більшість частин радянської 12-ї армії, яка обороняла київський напрямок і зазнала головного удару поляків, втратили зв'язок між собою та з управлінням цієї армії; того ж 25 квітня на об'єднаному засіданні губкому, революційної військової ради 12-ї армії, виконкому та інших організацій вирішено було евакуювати цивільні установи Києва в 7-денний термін, а вже 1 травня з Києва почалася евакуація військових установ на схід¹².

Видається малоімовірно, що жителі села, починаючи повстання, вже 26 травня знали про невдачі радянських військ на фронті, проте в наступні дні інформація про поразки й відступ мала розлетітися досить швидко.

Розберемося, які сили червоні могли спрямувати на придушення повстання. Для боротьби «зі змовами, заколотами та повстаннями», а також для охорони підприємств, складів тощо, ще у травні–червні 1919 р. на базі військ ВЧК були створені війська внутрішньої охорони республіки (ВОХР). Для управління цими військами створювалися сектори ВОХР, зокрема Чернігівська губернія на час повстання входила до Харківського сектору. На 1 травня 1920 р. до складу військ ВОХР входило 140 тисяч чоловік. Війська ВОХР також були резервом Червоної армії¹³. А 23 квітня 1920 р. Рада Народних Комісарів УСРР та командування Південно-Західного фронту для боротьби з «бандитизмом і повстаннями на Україні» затвердили «Положення про організацію управління тилу Південно-Західного фронту», згідно з яким Чернігівська губернія відійшла до складу тилу 12-ї радянської армії, що входила до Південно-Західного фронту. Створювалися тиллові ділянки, інша назва – сектори (губернські, повітові та, у разі необхідності, районні, які в більшості випадків відповідали тогочасному територіально-адміністративному поділу). У боротьбі з повстанцями начальнику ділянки підпорядковувалися такі місцеві частини: міліція, караульні частини, загони залізничної охорони та залізничної міліції, місцеві частини ВОХР, а також

¹¹ Клишта П. Село Зазим'є на Київщині. С. 60–61; Гузій В. Золота очеретина: Броварщина. С. 130; Барбон М. Зазим'є. Історія села. С. 25; Чепур-Удайський В. Заграда над Літками. Київ: «Меморіал» ім. В. Стуса, 2000. С. 6.

¹² Какурин Н., Меликов В. Война с белополяками 1920 г. Москва: Государственное военное изд-во, 1925. С. 95, 100, 103; Kutrzeba T. Wyprawa kijowska 1920 r. Warszawa: Gebethner i Wolff, 1937. С. 91–95.

¹³ Плеханов О. Дзержинский. Первый чекист России. Москва: ОЛМА Медиа Групп, 2007. С. 177–178

загони, виділені з польових частин спеціально для боротьби з повстанцями. Зокрема 12-а армія виділила 8 таких загонів, кожен чисельністю від 142 до 201 бійця¹⁴. Також для боротьби з повстаннями використовували й спеціальні загони, складені з членів комуністичної партії, комсомольців, прихильних робітників і селян. Від 14 серпня 1921 р. ці загони стали офіційно називатися частинами особливого призначення («ЧОН» російською)¹⁵.

Після початку повстання біля Зазим'я розпочалися воєнні сутички. Дані про ці зіткнення відсутні у відомих радянських джерелах, проте малоімовірно, щоб від 25 квітня по 6 травня більшовики не спробували придушити повстання. Червоні загони складом до 50 чоловік намагалися прорватися до повсталого села з різних напрямків, проте зазимцям, які краще знали місцевість, вдавалося відбивати напади. За твердженням Клишты та Барбона селянами раптово атаковані навіть вдалося розгромити загін робітників київського «Арсеналу» і захопити дві гармати поблизу околиці великого болота Ковпит. Полоненим червоним влаштували допит у приміщенні пожежної частини, а потім розстрілювали на високому земляному валу на лузі. Є свідчення навіть про спробу висадити десант із пароплава, що прибув із боку Чернігова, який був вчасно помічений вартовим із пожежної вежі. Повстанці розлили гас біля прилеглих берегів і підпалили його, внаслідок чого пароплав розвернувся. В оборонних боях гинули й місцеві жителі.

Зазимцями були направлені делегації з кількох осіб до найближчих сіл із закликом підтримати повстання. Жителі села Пухівка категорично відмовилися надавати допомогу. У пухівських крамницях зазимські повстанці лише рекувізували тютюн, продукти і гас. У містечку Літки (тепер село Броварського району) діяв тасмний антибільшовицький військовий комітет, до складу якого увійшли місцеві авторитетні селяни Трохим Король, Іван Юрченко, Василь Моця. Проте жителі Літок також відмовилися підтримати зазимців, вичікуючи кращих умов для повстання.

Повстання назрівало й у сусідньому с. Погреби, де жителі, як і зазимці, були обурені вимогами більшовиків надати підводи для потреб Червоної армії. Так, на місцевому сході мешканці Погребів заявили голові сільської ради Харитонові Івановичу Негоді, щоб він відмовився виконувати розпорядження про виділення підвод. Більшовицьке керівництво вирішило попередити повстання в Погребях, застосувавши репресії: Харитона Негоду, Петра Негоду та Івана Сергієнка було взято в заручники й відправлено до остерської в'язниці, сина Харитона Негоди Андрія жорстоко побили, а селянам більшовицький комісар пригрозив, що в разі непослуху відбере в них усю худобу. Після цього селяни змушені були надати усі підводи, що від них вимагали. Проте з Погребів до повсталих зазимців приєднався невеликий загін озброєних людей.

Радянське командування не могло не звертати уваги на виступ селян у ближньому тилу фронту. Тому для придушення повстання до Зазим'я направили 165-й особливий батальйон 25-ї бригади ВОХР, сформованої на основі 12-го Саратовського продовольчого полку. Кузьма Щиголь, не вірячи в подальший успіх повстання, із власної ініціативи розпочав переговори з червоними. За іншими даними, саме комісар загону ВОХР першим ініціював переговори. Барбон наводить такий перебіг переговорів: «Розмова була тривалою – з перервами – і скінчилася тим, що Кузьма висунув таку необхідну для миру умову: нехай повітова та губернська газети опублікують гарантію, що більшовики не будуть карати зазимців. Нехай, мовляв, уже судять нас, ватажків. Якщо це буде виконано, повстанці складуть зброю і впустять червоних у село. Через два дні комісар показав Щиголеві газету, в якій було опубліковано щось подібне до такої гарантії». Після цього Кузьма Щиголь, навіть не порадившись зі штабом, самовільно вирішив пустити в село загін. Інші загони, що були за межами села, не знали про цей вчинок Кузьми Щиголя¹⁶.

6 травня, у четвер, загін в'їхав у Зазим'є з Пухівки й розташувався на цвинтарі біля церкви та в церковній сторожці-хатині. При собі загін мав віз із набоями. Церковний двір був огорожений міцним цегляним муром двометрової висоти. У воротах встановили кулемет «Максим». За версією Барбона, коли червоний загін ще знаходився на березі Десни, Оксана Різниченко, сестра якої проживала в Зазим'ї, випадково підслухала розмову двох вохривців: «Шкода тільки дітей ... – сказав один. – Та що діти?! – всіх тих бандитів ми перестріляємо. І село – гадюче – спалимо. Землі?.. Їх віддамо сусідам. Осине гніздо треба знищити»¹⁷. Оксана Різниченко повідомила про цю розмову мешканців села. Це посилювало напругу між повстанцями та червоними. Вохривці пішли по хатах, щоб роздобути їжі, подекуди почали грабувати. Кузьма Щиголь резонно зазначив: «Якщо ваші почнуть грабу-

¹⁴ Гражданская война на Украине 1918–1920. Сборник документов и материалов / Под ред. М. Колесника. Київ: Наукова думка, 1967. Т. 3. С. 50–52.

¹⁵ Советская военная энциклопедия / Гл. ред. А. Гречко. Москва: Воениздат, 1980. Т. 8. С. 444–445.

¹⁶ Клишты П. Село Зазим'є на Київщині. С. 61–62; Барбон М. Зазим'є. Історія села. С. 26–27; Чепур-Удайський В. Заграва над Літками. С. 6; Літописна скарбниця: нарис історії Броварського краю... С. 75.

¹⁷ Барбон М. Зазим'є. Історія села. С. 27.

вати – я за народ не ручаюся»¹⁸. Згодом у одному з дворів пролунали постріли. Це послужило сигналом до збройної сутички.

Почалася стрілянина з обох боків. Її почули повстанці – і одразу рушили на підмогу. Червоні відступили за церковний мур і зайняли там оборону. Додатково було встановлено кулемет на дзвіниці. О 16-й годині зав'язався запеклий бій біля церкви. Повсталі селяни залазили на дахи прилеглих до церкви будівель і стріляли звідти в червоних. Тим часом повстанці, що прикривали село з інших напрямків, почули постріли та прибули з лісу (з броварського напрямку). Вони розібрали дерев'яні ворота й паркани біля сільських городів і дворів і з протилежного боку церкви зробили настил до церковної огорожі, яким швидко проникли всередину. Розпочався запеклий рукопашний бій. Червоних добивали селяни, серед яких були й жінки, озброєні косами, вилами, сапами. Загалом загинуло 99 вохривців і лише одному вдалося втекти, прикинувшись мертвим. Того ж дня знову скликали сільський сход. Зазимці вирішили продовжувати оборону села й зайняли попередні бойові позиції, але одностайності вже не було. Частина повстанців, передчуваючи неминучу поразку, сіла на човни й подалася за Десну. Проте на сході було попереджено, що хто не братиме участі в обороні, той не отримає земельної наділу¹⁹.

Тим часом у ніч із 5 на 6 травня польські війська перейшли в наступ на частини 12-ї радянської армії, які обороняли безпосередні підступи до Києва. Опівдні 6 травня червоне командування віддало наказ про відхід частин армії на лівий берег Дніпра. Оскільки під ту пору в Києві діяло три мости, то для переправи на інший берег сюди стягнулося аж чотири дивізії:

- 7-ма стрілецька дивізія у складі 19-ї та 20-ї піших бригад (21-шу бригаду передали в підпорядкування начальника тилу для боротьби проти повстанців Правобережжя). Станом на 5 травня 1920 р. нараховувала 1238 осіб бойового складу при 56 кулеметах і 13 гарматах;

- 58-ма стрілецька дивізія в складі 173-ї та 174-ї стрілецьких бригад. Її 172-га бригада внаслідок наступу поляків втратила зв'язок із своєю дивізією та спочатку відступила із радянською 45-ю дивізією аж до Тульчина, потім через Умань дісталася району Канева, де була підпорядкована вже 44-й дивізії. Дивізія нараховувала 855 бійців при 93 кулеметах та 9 гарматах;

- 47-ма стрілецька дивізія теж не мала штатних трьох бригад: 139-ту ще перед польським наступом відправили в Білорусь, 140-ву – унаслідок великих втрат розформували й відправили на поповнення 7-ї та 58-ї дивізій, а 141-шу – залишили, але віддали в підпорядкування 58-й дивізії. Остання бригада нараховувала 572 осіб бойового стану при 52 кулеметах, але артилерію втратила повністю;

- 17-та кавалерійська дивізія (1-ша та 2-га бригади), яка пізніше, через втрати, у травні 1920 р. була зведена в один полк, введений до 58-ї дивізії. Мала 739 шабель і 11 гармат²⁰.

Варто зазначити, що дані про чисельність радянських військ не викликають жодної довіри, хоч і наведені в офіційному Зведенні про бойовий склад Південно-Західного фронту. Так, 7-ма та 58-ма дивізії подали однаковісіньку кількість бійців, кулеметів та гармат станом і на 20 квітня, і на 5 травня, хоча відтоді вони зазнали низку важких поразок від польського наступу. Тому їх чисельність, навіть із урахуванням можливих поповнень, все ж мала хоч якось змінитися. Але за відсутності інших даних автор змушений навести лише ці, які явно свідчать про суттєві поразки радянських підрозділів, які усе ж цілком зберегли свою боєздатність.

Упродовж 7 та 8 травня відбувався перехід частин 12-ї армії на встановлені позиції вздовж лівих берегів рік Десна та Дніпро. 7-й дивізії із залишками 17-ї кавалерійської дивізії наказано було зайняти ділянку від с. Пухівка вздовж лівого берега Дніпра до залізничного мосту включно, тобто в район Зазимського повстання. Безпосередньо проти Зазим'я була направлена 19-та бригада 7-ї дивізії у складі двох піхотних полків та кавалерійського ескадрону під командуванням А. Бахтіна²¹. За даними Гузія, на придушення повстання кинули, окрім регулярних частин 7-ї дивізії Червоної армії, загін арсенальців і матросів Дніпровської флотилії²². Зазим'є обстрілювали з Броварської залізничної станції із далекобійної артилерії, а також із гармат, установлених на катері, що стояв на р. Кодак за Погребами, та розташованих на Куликовому полі (нині територія ТЕЦ-6). Червоні війська наступали з боку Погребів. Оборону повстанців було прорвано. Більшість селян задале-

¹⁸ Барбон М. Зазим'є. Історія села. С. 27.

¹⁹ Клиштя П. Село Зазим'є на Київщині. С. 62–63; Гузій В. Золота очеретина: Броварщина. С. 131; Барбон М. Зазим'є. Історія села. С. 28–30.

²⁰ Какурин Н., Меликов В. Война с белополяками 1920 г. С. 106, 440.

²¹ Там само. С. 107, 109; 7-ая Черниговская (Владимирская) имени «Юго-Сталь» стрелковая Краснознаменная дивизия. История боевой и мирной жизни за 10 лет. Чернигов: Издание Политотдела, 1928. С. 28.

²² Гузій В. Золота очеретина: Броварщина. С. 241.

гідь повтікала в задеснянські села та в ліси. Червоноармійці почали палити хати. Спалено було також частину Погребів, оскільки чіткої межі між Погребами й Зазим'єм не було, а тому червоні прийняли погребську вулицю за зазимську²³. У результаті операції, як зазначає Какурін, «19-а бригада 7-ї стр. дивізії після запеклих боїв із крупними бандами в лісах, що на схід від Києва, зайняла вказаний їй фронт по лівому березі р. Десна від с. Зазим'я до с. Погреби» (підкреслення автора)²⁴.

За словами селян, у ході придушення зазимського повстання загинуло більше 200 місцевих жителів. Частина повстанців (80–90 чол.) на чолі з Іваном Радченком із боєм пробилася до лісу. Через болота й густі зарості вони проникли до Пухівки, звідки на реквізованних човнах добралися до Вишгорода, а потім і Києва, де вже були поляки²⁵.

Галичанин Т. Лисівський, колишній курсант школи червоних командирів, згадував, що повстанці із Зазим'я, які заздалегідь втекли від розправи, а також частина жителів Погребів та Пухівки, переселилися разом із жінками, дітьми, старими, худобою та найціннішим майном до Новосілок на правому березі Десни. Більшовики не намагалися їх там дістати, а лише час від часу обстрілювали Новосілки з гармат²⁶.

Передові загони польської 3-ї армії, відправлені на розвідку, лише 7 травня без жодного пострілу ввійшли до Києва, а основні польські сили – 8 травня. Станом на ранок 9 травня 1-ша бригада 17-ї кавдивізії розташувалася від села Пухівка й далі на північ уздовж Десни, а її 2-га бригада – у районі села Семиполки. Навпроти мостів Києва (від Вигурівщини до Осокорків) – 173-тя бригада 58-ї дивізії, ще південніше – 141-ша бригада 47-ї дивізії. А от 174-та бригада вирушила в напрямку Броварів.

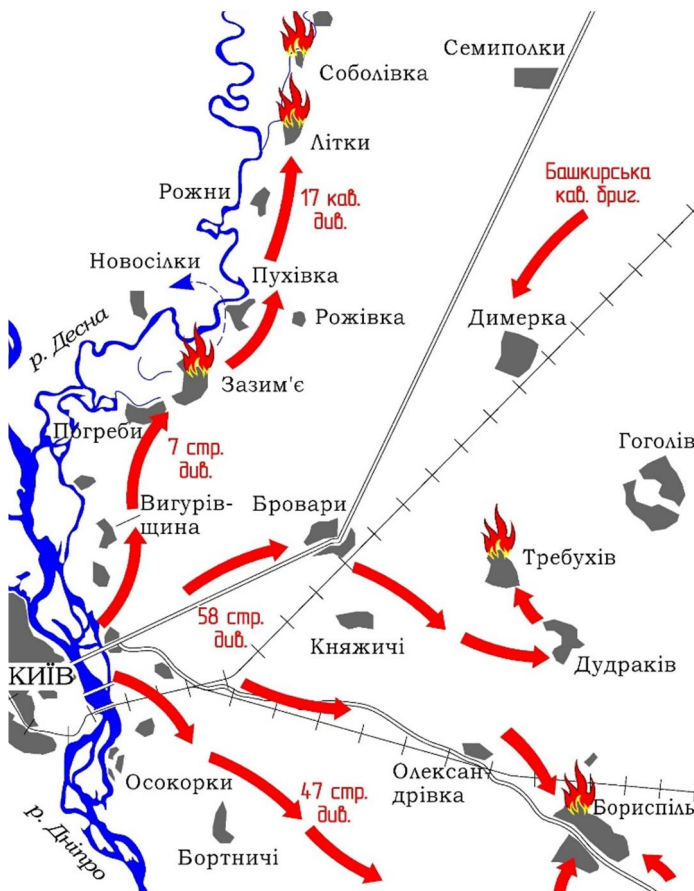

Схема. Антибільшовицькі повстання на лівобережжі Київщини у квітні–травні 1920 р.

²³ К्लішта П. Село Зазим'є на Київщині. С. 64; Гузій В. Золота очеретина: Броварщина. С. 241; Барбон М. Зазим'є. Історія села. С. 30.

²⁴ Какурін Н., Меликов В. Война с белополяками 1920 г. С. 109.

²⁵ К्लішта П. Село Зазим'є на Київщині. С. 64; Гузій В. Золота очеретина: Броварщина. С. 131; Барбон М. Зазим'є. Історія села. С. 31.

²⁶ Лисівський Т. Зі споминів Курсанта. *Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1935 р.* Львів: Черво-на Калина, 1934. С. 152.

Того ж ранку 2 польські піхотні полки (1-й полк легіонерів та 60-й) за підтримки артилерії захопили мости через Дніпро, які захищали червоні війська. Щоб убезпечити Київ від обстрілу радянської артилерії, командування польської 3-ї армії вирішило перенести фронт на схід на лінію Бровари–Пухівка²⁷. Очевидно, відомості про поразки від поляків підсилювали рішучість противників більшовиків.

Так, коли вранці 10 травня до Літок прибув невеликий загін більшовиків і вимагав 120 підвод, то місцевий сход категорично відмовився й вирішив обороняти містечко. Очолити повстання місцевий житель Трохим Король, військовою організацією мав займатися офіцер-фронтвик Синельник. Із тих, хто мав вогнепальну зброю, були організовані загони, до яких долучали допоміжні групи з добровольців, які мали вила, коси, борони та кілки. Загалом у повстанні брало участь до 600 осіб, із них активними було близько 220 чоловік, і лише дві третини з них мали справжню зброю. Були розподілені сектори оборони, а на дзвіниці встановлений кулемет. Перша сутичка із радянською кіннотою сталася на головній дорозі, де повстанці влаштували засідку та порозкидали борони гострими кінцями вгору, тому червоний загін відступив.

Терпіти повстале містечко в близькому тилу ніхто з більшовиків не збирався. Гарматним вогнем було розбито дзвіницю з кулеметом, у село ввірвалася кіннота. Повстання було потоплено в крові, багатьох заарештовано й після допиту розстріляно. Певна частина повстанців, зокрема й Трохим Король, як і в ситуації із Зазим'ям, завдяки орієнтації на місцевості змогли врятуватися в навколишніх лісах. Після придушення повстання в Літках радянська кіннота залетіла в сусіднє с. Соболівку, де діяв кінний загін повстанців Трохима Кабанця, які теж не мали шансів у бою проти регулярного підрозділу. На жаль, про повстання у Соболівці вкрай мало відомо²⁸.

Красзнавці Гузій та Чепур-Удайський вважають, що повстання в Літках і Соболівці придушувала саме 7-ма стрілецька дивізія²⁹, проте, зважаючи на її розташування й перебіг подій 11 травня, про які йтиметься нижче, імовірніше, це таки була 17-та кавалерійська дивізія.

Деяко схожі події відбулися й у с. Требухові та м. Борисполі. Про події в останньому зберіглося багато згадок у кримінальних справах³⁰ та у свідченнях, зібраних місцевими краєзнавцями. Але з датами основних подій виходить сильний різнобіг. Так, Н. Йова та В. Сайко стверджують, що перший відкритий виступ бориспільців проти більшовиків стався 20 квітня 1920 р., а придушення повстання силами 58-ї стрілецької дивізії відбулося на Юрїв день – 6 травня³¹. В. Стрілько-Тютюн знайшла свідчення, що повстання було розгромлене саме «на Зелену неділю», вважаючи, що за новим стилем цей день припадав саме на 13 червня, тобто коли навіть поляки відступили з Києва на захід³².

Проте усі ці дати аж ніяк не узгоджуються із джерелами про основні бойові дії польсько-українсько-радянської війни 1920 р.

Як згадано вище – 6 травня радянська 58-ма дивізія лише перейшла на лівий берег Дніпра, а одна з її бригад вирушила в район Борисполя 9 травня. А вранці 11 травня польський 6-й піхотний полк легіонерів та один батальйон 5-го піхотного полку легіонерів, підсилені легкою та важкою артилерією, розпочали наступ у напрямку Броварів. Підчас нічного бою поблизу Вигурівщини один із полків 19-ї бригади 7-ї дивізії разом із вищезгаданим комбригом Бахтініним був оточений поляками й потрапив у полон³³. Після заперекх боїв 7-ма стрілецька дивізія відступила: рештки 19-ї бригади – в район с. Рожівка, 20-та бригада – в с. Димерка, туди ж підійшла нова Башкирська кавалерійська бригада. У с. Зазим'є зайшли поляки. 174-та бригада 58-ї дивізії, яка займала Бровари, зазнала поразки й почала відходити «на схід до села Требухів». 173-тя бригада цієї дивізії відступала в напрямку на Бориспіль уздовж залізниці, а 141-ша бригада перебувала в районі села Мартусівка, що на південний захід від Борисполя³⁴. Отож малоймовірно, що підрозділи 58-ї дивізії придушували повстання в Борисполі саме 6 травня.

Розберемо й іншу дату стосовно подій тієї війни. Один із безпосередніх учасників придушення бориспільського повстання – комісар полку Мартин Апсе (латиш), залишив спо-

²⁷ Kutrzeba T. Wyprawa kijowska 1920 г. С. 105–106, 124; Какурин Н., Меликов В. Война с белополяками 1920 г. С. 109.

²⁸ Чепур-Удайський В. Заграва над Літками. С. 7–8; Гузій В. Золота очеретина: Броварщина. С. 131–132.

²⁹ Гузій В. Золота очеретина: Броварщина. С. 241; Чепур-Удайський В. Заграва над Літками. С. 8.

³⁰ Стрілько-Тютюн В. Грона українських повстань... С. 230–231, 241–256, 260–328, 335–338. У книзі наведені цитати з кримінальних справ жителів Борисполя та волості, відкритих у різний період, а саме ті частини, які стосуються подій Бориспільського повстання. Більшість цих кримінальних справ зберігаються у Центральному державному архіві громадських об'єднань України та в інших архівах.

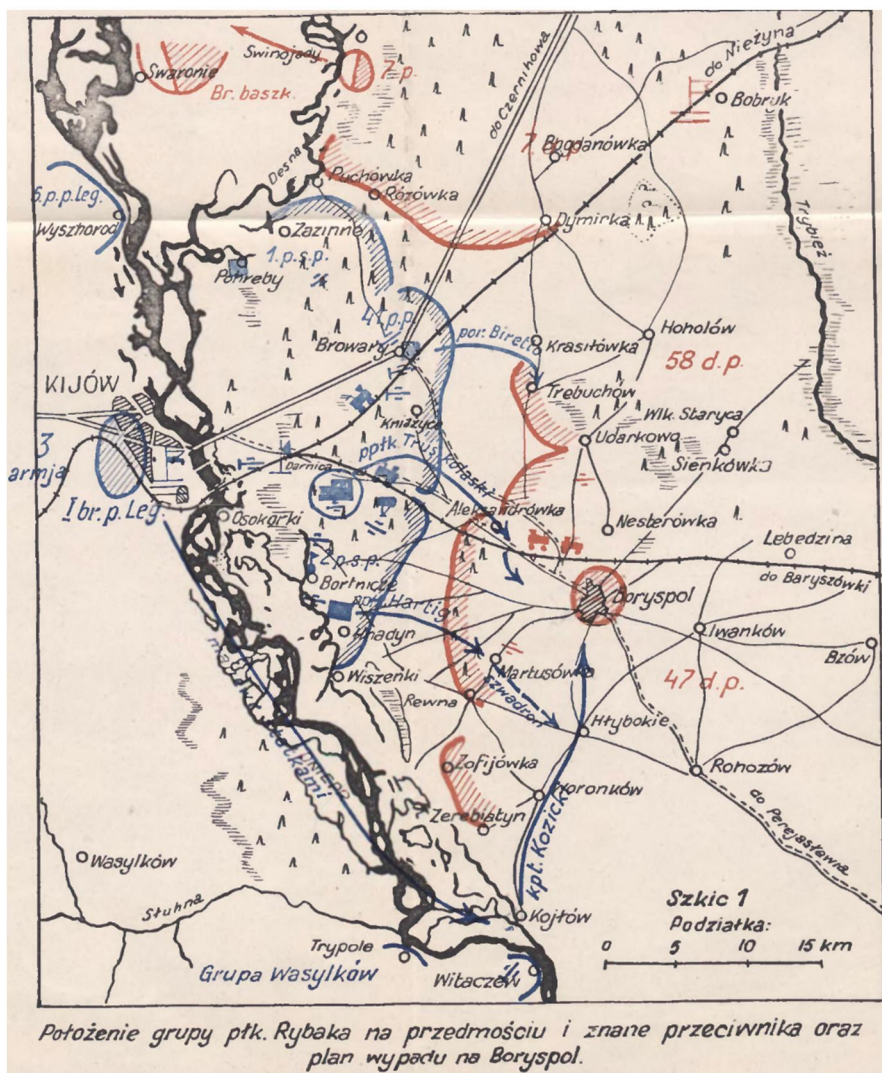
³¹ Йова Н., Сайко В. Бориспільське повстання 1920 р.

³² Стрілько-Тютюн В. Грона українських повстань... С. 454.

³³ 7-ая Черниговская (Владимирская) имени «Юго-Сталь» стрелковая Краснознаменная дивизия... С. 28, 72–73.

³⁴ Kutrzeba T. Wyprawa kijowska 1920 г. С. 124; Какурин Н., Меликов В. Война с белополяками 1920 г. С. 110.

гади, що подія відбулася в травні 1920-го³⁵. Але подібні спогади – річ не надійна, тому продовжуємо пошуки. Так, у польських джерелах є відомості про рейд на Бориспіль та Требухів. За цими даними, станом на 31 травня радянська 141-ша бригада займала ділянку від Мартусівки до залізниці на півночі, 173-тя бригада – села Олександрівка, Дударків та Требухів, у самому Борисполі – резерви та, пізніше, командування 141-ю бригадою³⁶. Рейд відбувся успішно 2 червня, що підтверджують і радянські джерела³⁷. Отож можна із впевненістю сказати, що станом на 31 травня 1920 р. повстання в Борисполі було остаточно придушене. Тож, як бачимо, на спогади очевидців, зібрані багато років потому, не завжди варто покладатися.

Положення військ і план польського рейду на Бориспіль у червні 1920 р.
Джерело: Borkiewicz Adam. Wypad na Borispil.

Проте спробуємо все ж розібратися з проблемою дат. Так, про повстання у Борисполі залишив цікаві спогади галичанин Михайло Бережницький, який служив у кінному полку Січових Стрільців, і через хворобу відбився від армії УНР, тому приєднався до місцевих повстанців³⁸. Він згадував, що повстання придушили саме на Зелену неділю, тобто Трійцю. Отже, у нас є два джерела, які стверджують, що подія сталася саме на це церковне

³⁵ 7-ая Черниговская (Владимирская) имени «Юго-Сталь» стрелковая Краснознаменная дивизия... С. 93.

³⁶ Borkiewicz A. Wypad na Borispil. *Przegląd Piechoty: miesięcznik wydawany przez Departament Piechoty. Sekcje Piechoty Towarzystwa Wiedzy Wojskowej i Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy*, 1931. R. 4. Z. 8. С. 65–66, 72.

³⁷ Какурин Н., Меликов В. Война с белополяками 1920 г. С. 153.

³⁸ Бережницький М. Останній рік на Великій Україні (Уривок зі споминів). *Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1934 р.* Львів, 1933. С. 132–144.

свято. Оскільки у 1920 р. Великдень святкували 11 квітня, то дата Трійці мала бути саме 30 травня, а не 13 червня. А от уже ця дата набагато краще узгоджується із вищезгаданими джерелами польсько-українсько-радянської війни 1920 р.

Дослідники бориспільського повстання також пишуть, що придушувала його 58-ма дивізія під командуванням Оки Городовікова, про що нібито він залишив згадки у своїй книзі мемуарів. На жаль, автори не наводять конкретне посилання на ці мемуари, а опублікував він їх чимало. Проте навіть поверхневий огляд біографії Оки Городовікова та історії 58-ї стрілецької дивізії свідчать, що це очевидна помилка. На той час він перебував на посаді командира 4-ї кавалерійської дивізії у складі 1-ї Кінної армії С. Будьонного, яка рухалася з-під Ростова-на-Дону через Катеринослав у район Умані. На цій посаді Городовіков перебував до 25 квітня 1920 р., доки його не відкликали до Харкова, де він отримав призначення на посаду командувача 2-ю Кінною армією³⁹. Командиром же 58-ї дивізії на той час був Павел Княгніцький⁴⁰.

Тепер розглянемо проблему датування подій у Требухові. За версією Гузія, розгром повстання стався теж «на Григорія». Але тоді цей день припадав на 7 лютого. Якщо ж відбулася паронімічна помилка й малося на увазі «на Георгія», тобто «Юрійів день», тоді це 6 травня. Але при цьому дослідник пише, що підчас повстання «поряд» на княжицькому переїзді була польська артилерія, йшли бої за станцію Броварі⁴¹, а вони почалися саме 11 травня й тривали до 12 травня, тож саме в цей час і мало статися придушення.

Зважаючи на вищевикладене, авторська версія подій у Требухові та Борисполі є такою: село Требухів, як і багато інших, потерпало від реквізиції селянських підвод, які часто не повертали. Чергова реквізиція коней та грабунки майна з боку червоних призвели до заворушення та стрілянини. Кількох червоноармійців було вбито. На загальних зборах місцеві жителі вирішили організувати оборону села й нікого в Требухів не пускати. Ватажками повстання були колишні унтер-офіцери К. Дідусь і П. Ковбасинський. Повстанці захоплювали червоних, які відступали, та розстрілювали. Так, на сільському кладовищі була могила 9 червоноармійців.

11 травня радянська 174-та бригада була вибита із Броварів та станції й відступила на схід у село Дударків. Поляки бригаду не переслідували, оскільки на станції продовжувався бій аж із трьома радянськими бронепоездами, а 12 травня на станцію та містечко перейшли в контрнаступ силами 20-ї бригади 7-ї дивізії та Башкирської кавалерійської бригади⁴². Очевидно, що командування 174-ї бригади вирішило скористатися моментом і знищити повстанців у сусідньому селі. Після артпідготовки більшовицькі війська атакували село з Дударкова й увірвалися у Требухів. Загалом червоними було спалено 200 дворів, почалися масові розстріли селян. Місцеві жителі ховалися в найближчих лісах та очеретах⁴³.

Водночас, як згадувалося вище, у Борисполі діяла антибільшовицька організація, яка намагалася не виступати відкрито проти радянської влади. Були сформовані загони самооборони, якими керував штаб із дев'яти осіб, до його складу, окрім згаданого Михайла Бережницького, входило ще двоє галичан. За свідченнями останнього, сили самооборони нараховували до 400 осіб, але зброї було замало, як і набоїв – на кожного озброєного припадало лише по 10 набоїв. Також Бережнецький згадує, що ще напередодні Великодніх свят (11 квітня 1920 р.) у Бориспіль прибув радянський військовий інженер, який вимагав у волості 120 осіб для копання окопів. «Та людей не дістав і сам з Боришполя не вийшов», – писав галичанин⁴⁴. Цей епізод також підтверджуються матеріалами кримінальних справ⁴⁵.

У період орієнтовно між 16 та 23 травня з київського напрямку в містечко намагався увійти загін червоноармійців із 70 осіб. Повстанці, очевидно нагхненні звістками про поразки більшовиків від поляків, його роззброїли, у такий спосіб відкрито виступивши проти червоних. Бережницький зазначає, що завдяки цьому озброєння повстанців збільшилося на 73 гвинтівки. За матеріалами кримінальних справ, роззброєнням керував місцевий житель Павло Корняка. Серед полонених розстріляли комуністів та євреїв, решту відпусти-

³⁹ Городовиков О. В рядах Первой конной: Рассказы конармейца. Москва: Воениздат, 1939. 120 с.; Очиров У. От казака (рядового) до генерал-полковника: военная биография О.И. Городовикова. *Вестник Калмыцкого института гуманитарных исследований РАН*. 2014. № 3. С. 44.

⁴⁰ Гражданская война и военная интервенция в СССР: Энциклопедия / Гл. ред. С. Хромов. Москва: Советская Энциклопедия, 1983. С. 495.

⁴¹ Гузій В. Золота очеретина: Броварщина. С. 134.

⁴² Какурин Н., Меликов В. Война с белопольяками 1920 г. С. 110; Гражданская война на Украине 1918–1920. С. 111–112.

⁴³ Гузій В. Золота очеретина: Броварщина. С. 134–135.

⁴⁴ Бережницький М. Останній рік на Великій Україні... С. 135.

⁴⁵ Стрілько-Тютюн В. Грона українських повстань... С. 321.

ли й вони подалися на захід у напрямку Бортничів. Отже, радянському військовому командуванню стало відомо про чергове повстання в тилу.

29 травня на заставу до містечка прибули двоє кінних, один із яких представився командиром бригади, інший – її комісаром. За версією червоних, до Борисполя приїхав лише військовий комісар 174-ї стрілецької бригади – Гуманюк. Комбриг повідомив, що хоче виступити перед сходом бориспільців. Але перш ніж в'їхати, останні мають задля підтвердження його безпеки відправити до радянської бригади двох заручників. Бориспільці пристали на ці умови. На сході червоні погрожували жителям містечка: якщо вони не видадуть усіх «бандитів», то більшовики застосують усі сили, щоб знищити це «гніздо». Жителі Борисполя рішуче відкинули такі умови й вимагали, щоб до містечка не заходив жоден радянський підрозділ. На цьому переговори завершилися.

А зранку 30 травня 174-та бригада повела наступ на Бориспіль із заходу (з Олександрівки), з півдня (з Глибокого) та з південного сходу (з Іванкова). Більшовиків підтримував артилерійським вогнем бронепοїзд. Бій тривав до другої години дня й завершився розгромом повстанців. Унаслідок артилерійського обстрілу згоріло 500 дворів. Червоноармійці бивали захоплених полонених. Після цього зібрали усіх чоловіків, яких змогли, й відібрали кожного п'ятого. Усіх відібраних також розстріляли. Деяким із повстанців все ж вдалося вирватися з оточення й уникнути розправи. Частина, серед них і Михайло Бережницький, вирушила до Дніпра й навіть змогла переправитися на правий берег поблизу Козачого острова, де зустріла польських військових⁴⁶.

А ось які спогади залишив червоний комісар Мартин Апсе: «Після 4-х годинного взяття бою банда розсіялась, ватажки втекли, залишивши в наших руках штаб банди, цейхгауз, патрони і до 300 полонених, захоплених нами зі зброєю в руках. Бій був доволі запеклим. Бандити трималися завзято, багато вибуло з наших рядів, і лише, коли наші бійці розлютились, почали спалювати хати, бандити припинили опір і розсіялися»⁴⁷. На думку автора, ця цитата з вуст противника є найкращим свідченням того, як завзято боролися бориспільці за своє місто проти червоних.

Проте на цьому історія лівобережних повстанців аж ніяк не закінчується. Досить багато з них змогли заховатися по лісах, і вони прагнули помститися. Із середини травня польський плацдарм на Лівому березі обороняла група полковника Юзефа Рибак у складі 1-го й 2-го полків стрільців Подгалайських та 41-го піхотного полку. На 2 червня був запланований рейд поляків для захоплення Борисполя, про який згадувалося вище. Для цього з Києва додатково переправився 1-й піхотний полк легіонерів. При цьому в наказі полковника Рибак зазначалося: «Для полегшення наступу на Бориспіль і зв'язування ворожих сил відбудеться демонстративний наступ на Требухів із захопленням цього населеного пункту та його утриманням аж до сутінків. Туди українські офіцери привезуть зброю та амуніцію для повстанців»⁴⁸.

Рейд на Бориспіль відбувся успішно – о 12 год. поляки зайняли містечко, примусивши до відступу на схід більшовицькі 141-шу та частково 173-ттю бригади, відбили їх контр-наступ. Разом із польськими військами до містечка повернувся й один із командирів повстанців – Павло Корніяка. Проте о 22 год. того ж дня поляки почали відхід на вихідні позиції⁴⁹.

Також вдало відбувся рейд двох рот польського 41-го піхотного полку. За твердженням поляків, червоні втратили 70 осіб загиблими, серед них комісара полку та командира батальйону, 38 осіб полоненими, 3 кулемети та інше майно. Як зазначав автор історії вищезгаданого полку: «У рейді на Требухів із нами співпрацювали українські повстанці, котрі як провідники надали важливі послуги»⁵⁰.

А 7–9 червня 1920 р. польські війська здійснили поетапний відступ на правий берег Дніпра. Разом із відступом польських військ пішло на захід чимало повстанців. Частина з них ще раніше приєдналася до 6-ї Січової стрілецької дивізії Армії УНР, яка разом із польською 3-ю армією брала участь у Київському наступі. Так, хорунжий Петро Самутин згадував, що «частинно дивізія поповнила свої ряди повстанцями з канівського повіту та з Чернігівщини. Всього винесло це 128, сто двадцять вісім людей. В першу чергу були поповнені ряди штабової сотні та кінної чоти штабу дивізії, решта була розподілена між стрілецькими бригадами та технічними службами»⁵¹.

⁴⁶ Бережницький М. Останній рік на Великій Україні... С. 136–144; Стрілько-Тютюн В. Грона українських повстань... С. 250–251, 322–323, 326, 329–331.

⁴⁷ 7-ая Черниговская (Владимирская) имени «Юго-Сталь» стрелковая Краснознаменная дивизия... С. 93.

⁴⁸ Borkiewicz A. Wypad na Worysopol. С. 65–66, 72.

⁴⁹ Ibid. С. 76, 78–91; Стрілько-Тютюн В. Грона українських повстань... С. 251, 322.

⁵⁰ Smoleń L. Zarys historii wojennej 41-go suwalskiego pułku piechoty im. M. Józefa Piłsudskiego. Warszawa: Wojskowe Biuro Historyczne, 1929. С. 25.

⁵¹ Самутин П. Київ 1920 р. Вісті Комбатанта. 1974. № 1. С. 25.

В опублікованих списках розстріляних під Базаром 22–23 листопада 1921 р. вояків Армії УНР є імена двох зазимців та одного літківця. Вивчаючи опубліковані анкетні дані, не залишається сумніву, що принаймні зазимці – Радченко Іван Степанович та Радченко Василь Матвійович були учасниками повстання в с. Зазим’ї⁵². Микола Чепілко, один із керівників повстання в Борисполі, згодом став комендантом штабу Всеукраїнського центрального повстанського комітету, який готував антибільшовицьке повстання на 1921 р. Був убитий 19 червня 1921 р. при спробі втечі під час ліквідації чекістами цього штабу в м. Ірпені⁵³. Продовжували боротьбу й деякі інші повстанці.

Отже, нескоординовані антибільшовицькі повстання на лівобережжі Київщини не мали шансів на успіх і були придушені. Повстання, викликані передусім грабінницькими реквізиціями, були направлені винятково на оборону власного населеного пункту. Повстанцям не вистачало зброї, а часто і єдності в організації спротиву. Події на фронті польсько-українсько-радянської війни склалися так, що повсталі населені пункти опинилися в зоні концентрації радянських фронтових частин, які й брали участь у їх «замиренні».

Водночас не варто й применшувати силу повстань. Наведені вище цитати свідчать, що їх придушення для червоних відбувалося зовсім не легко, і більшовицьким армійським підрозділам довелося вступати в запеклі бої із повстанцями. Характерно, що навіть такі куці й тенденційні згадки про опір українських повстанців, були можливі в радянських джерелах лише в 1920-х рр., опісля «бандити», якщо й згадувалися, то виключно як несерйозний противник для червоноармійців. Так, знищення в с. Зазим’я цілого батальйону ВОХР у складі 99 осіб для воєнних дій того часу – неабияка подія (нагадуємо, що вояки ВОХР активно залучалися й до боїв на фронті). Наприклад, в одному із боїв проти поляків за те ж с. Зазим’я 20-та стрілецька бригада 7-ї дивізії наводить наступні власні втрати: із командного й політичного складу – 4 загиблих і 9 поранених, червоноармійців (рядових) – вбитих 9 осіб, а поранених та контужених – 119 осіб⁵⁴. При цьому польські полки, як правило, нараховували в середньому 1000 осіб бойового складу та мали підтримку численної артилерії.

Після придушення повстань усілілі повстанці стали активним союзником Війська Польського у війні 1920 р., а деякі приєдналися до Армії УНР, тобто від боротьби за власний населений пункт перейшли до боротьби за долю вже всієї країни. Наостанок варто навести цитату зі спогадів поета М. Сомы, який був родом із тих країв, щоб оцінити, наскільки в’їлися у пам’ять більшовикам вищезгадані повстання, про які вони вкрай неохоче згадували на сторінках своїх друкованих видань: «Одначе я ніколи не забуду, – писав М. Сом, – обережного партійного напуття першого секретаря Броварського райкому партії Микити Ратушного ще в другій половині п’ятдесятих років. Вітаючи мене з виходом першої збірки поезій, той добрий, щирий українець (були ж бо й такі в моноліті компартійців) сказав пророчі і страшні слова: “Синючку, хай тебе ніколи не спіткає доля земляка Чупринки. Нам не буде пощади за Гоголівське, Требухівське, Зазимське та Літківське повстання у двадцятих роках. Ніколи не наголошуй, що ти народився в Требухові”»⁵⁵.

References

- Barbon, M. (1997). *Zazymie. Istorii sela [Zazymie. History of village]*. Kyiv, Ukraine.
- Chepur-Udaiskiy, V. (2000). *Zahrava nad Litkamy [Glow over Lityk]*. Kyiv, Ukraine.
- Demchenko, T. (2011). *Rozstriliani HPU [Shotted by GPU]*. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 1, P. 45–54.
- Dotsyn, I. (Ed.). (2003). *Litopysna skarbnytsia: narys istorii Brovarshchyny (radianskyi period ta doba nezalezhnosti Ukrainy) [Chronicle treasury: an essay on the history of the Brovary region (Soviet period and the era of Ukraine’s independence)]*. Brovary, Ukraine.
- Huzii, V. (1997). *Zolota ocheretyna: Brovarshchyna. Istoryko-kraieznavchi narysy [Golden reed: Brovary region. Local historical essays]*. Brovary, Ukraine.
- Klyshcha, P. (2010). *Selo Zazymie na Kyivshchyni. Istorii [The village Zazymie in the Kyivshchyna. History]*. Kyiv, Ukraine.
- Ochirov, U. (2014). *От казака (рядового) до генерал-полковника: voennaya biografiya O.I. Gorodovikova [From Cossack (private) to colonel general: military biography of O.I. Gorodovikov]*. *Vesnik Kalmyczkogo instituta gumanitarnykh issledovanij RAN – Bulletin of the Kalmyk institute for humanitarian research of the Russian academy of sciences*, 3, P. 37–49.
- Plekhanov, A. (2007). *Dzerzhinskij. Pervyj chekist Rossii [Dzerzhinskij. The first chekist of Russia]*. Moscow, Russia.

⁵² Рейд у вічність / Під заг. ред. Ковалю Р. Київ: Діокор, 2001. 96 с.

⁵³ Василенко В. Підготовка антибільшовицького повстання в Україні у 1921 р. (за документами ГДА Служби безпеки України). *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ*. 2008. № 1/2 (30/31). С. 141.

⁵⁴ 7-я Черниговская (Владимирская) имени «Юго-Сталь» стрелковая Краснознаменная дивизия... С. 44–45.

⁵⁵ Демченко Т. Розстріляні ГПУ. *Сіверянський літопис*. 2011. № 1. С. 51.

Strilko-Tiutiun, V. (2017). Hrona ukraïnskykh povstan: antybilshovytskyi sprotyv na Boryspilshchyni v 1917–1932 rr. Istorychne doslidzhennia [Bunches of Ukrainian uprisings: anti-bolshevik resistance in Boryspil region in 1917–1932. Historical research]. Kyiv, Ukraine.

Vasylenko, V. (2008). Pidhotovka antybilshovytskoho povstannia v Ukraini u 1921 r. (za dokumentamy HDA Sluzhby bezpeky Ukrainy) [Preparation of the anti-Bolshevik uprising in Ukraine in 1921 (according to the documents of the Branch state archive of the security service of Ukraine)]. *Z arkhiviv VUCHK-HPU-NKVD-KHB – From archives of the VUCHK-GPU-NKVD-KGB, 1/2 (30/31), P. 138–196.*

Васечко Олексій Олексійович – історик-краєзнавець, дослідник Львівського інституту мілітарної історії.

Vasechko Oleksii – historian-local expert, researcher of the Lviv institute of military history.

E-mail: askold237@gmail.com

ANTI-BOLSHEVIK UPRISINGS ON THE LIVOBEREZHYA OF KYIV REGION DURING THE POLISH-UKRAINIAN-SOVIET WAR OF 1920 DURING THE STRUGGLE FOR KYIV

*The anti-Bolshevik peasant movement is an important component of the period of the Ukrainian revolution of 1917–1922. On April 25, 1920, the Polish Army in alliance with the Army of the Ukrainian National Republic (UNR) launched an offensive in Ukraine against the Bolsheviks. During this offensive, anti-Bolshevik uprisings broke out in a number of settlements on the Livoberezhya of Kyiv region. Both of these processes, albeit to varying degrees, directly influenced each other. **The purpose** of the research is to attempt a historical reconstruction of the events during these uprisings, to supplement and to correct previously known statements. **Methods:** historical, problem-analytical. **The scientific novelty** consists in the use of a wide range of sources of the Polish-Ukrainian-Soviet war of 1920 for the study of local events of the anti-Bolshevik peasant movement. **Conclusions.** As a result of the Polish offensive, Soviet troops retreated from Kyiv to the left bank of the Dnieper, where they encountered anti-Bolshevik uprisings of local residents. This directly determined the fate of the rebel settlements. Taking advantage of the operational pause, the Soviet troops resolutely suppressed these uprisings. During the combat operations on the Livoberezhya of Kyiv region, both the Polish and Soviet sides had contacts with the local rebels and left references about them. The analysis of these references makes it possible to better understand the circumstances, participants and character of the struggle of local residents against the Bolsheviks.*

Key words: Polish-Ukrainian-Soviet war of 1920, Zazimye, Lytky, Trebukhiv, Boryspil, anti-Bolshevik uprising.

Дата подання: 12 лютого 2024 р.

Дата затвердження до друку: 8 червня 2024 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Васечко, О. Антибільшовицькі повстання на лівобережжі Київщини під час польсько-українсько-радянської війни 1920 р. у ході боротьби за Київ. *Сіверянський літопис.* 2024. № 3. С. 117–128. DOI: 10.58407/litopis.240310.

Цитування за стандартом APA

Vasechko, O. (2024). Antybilshovytski povstannia na livoberezhzhi Kyivshchyny pid chas polsko-ukraïnsko-radianskoi viiny 1920 r. u khodi borotby za Kyiv [Anti-Bolshevik uprisings on the Livoberezhya of Kyiv region during the Polish- Ukrainian-Soviet war of 1920 during the struggle for Kyiv]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 3, P. 117–128. DOI: 10.58407/litopis.240310.

